

Sledila je še zadnja sekcija predstavitev – predstavitev plakatov. Predstavili so se Tina Mozetič, Miha Sever, Martin Justin in Jasmina Pegan s temo evalvacijske kategorizacije strojno izluščenih protipomenskih parov; Nina Sangawa Hmeljak, Anna Sangawa Hmeljak in Jan Hrastnik so predstavili aplikacijo Ilukana za učenje japonskih zlogovnih pisav hiragana in katakana s pomočjo asociacij; o šahovski terminološki bazi so govorili Vili Grdič, Kaja Perme, Lea Turšič in Alja Križanec. Lucija Gril, Simon Dobrišek in Andrej Žgank so predstavili plakat z naslovom *Akustično modeliranje z različnimi osnovnimi enotami za avtomatsko razpoznavanje slovenskega govora*, Saša Babič in Tomaž Erjavec pa sta predstavila izdelavo in analizo digitalizirane zbirke paremioloških enot. Na sekciji je sodelovala tudi Magdalena Gapsa, ki je govorila o ocenjevanju uporabniško dodanih sopomenk v Slovarju sopomenk sodobne slovenščine.

Sledila sta podelitev nagrade najboljšemu študentskemu prispevku, ki jo je prejel David Bordon za svoj prispevek *Govoriš nevronske? Kako ljudje razumemo jezik sodobnih strojnih prevajalnikov*, in zaključek konference. Po uradnem zaključku je sledila še posebna sekcija, kjer so bili predstavljeni dosedanja rezultati projekta *Razvoj slovenščine v digitalnem okolju*, konferenca JTDH 2022 pa se je uspešno zaključila z rednim letnim občnim zborom Slovenskega društva za jezikovne tehnologije.

Ana Cvek

Žarko Lazarevič, Delo in zemlja.

Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022, 255 str.

Monografija Žarka Lazareviča *Delo in zemlja*, ki je izšla kot 47. delo v zbirki *Razpoznavanja*, je plod avtorjevega dolgoletnega srečevanja s kmečko problematiko, vse od priprave doktorske disertacije o kmečkih dolgovih pred mnogimi leti. To srečevanje je bilo včasih bolj, včasih manj intenzivno, a popolnoma iz raziskovalnega fokusa kmečka zgodovina avtorju nikoli ni ušla. Kot uvodoma pjasni tudi Lazarevič sam, so se njegova razmišljanja z leti kalila preko sodelovanja v različnih domačih in mednarodnih projektih, pa tudi v številnih strokovnih (in hkrati prijateljskih) pogovorih in debatah ter izmenjavah pogledov in mnenj. Monografija je tako rezultat dolgoletnega znanstvenega zorenja in zato tehtno in zrelo, pravzaprav življenjsko delo s področja kmečke in kmetijske zgodovine. Kot

sam poudari, je bila v času, ko se je tematike v doktorski disertaciji začel lotevati sam, to obrobna tema, raziskave pa so se je dotikale zgolj z zornega kota politične zgodovi-

ne. Zdaj temu ni več tako, pristopi do njenega proučevanja so se močno spremenili in v ospredje je stopil odnos med človekom in naravo. Tudi Lazarevič je svoja dognanja v zadnjih letih ponovno pretresel še z novih zornih kotov. Vendar pa so v njegovem raziskovalnem fokusu osrednji prostor vedno zavzemali procesi modernizacije. Tako tudi v pričujoči knjigi rdečo nit večine poglavij predstavljata prav gospodarska in socialna modernizacija ter prilagajanje kmetov in kmetijstva tem procesom.

Monografija *Delo in zemlja* je razdeljena na dva dela. V prvem nas avtor popelje skozi novejšo kmečko zgodovino z vidika makropojavov in procesov, v drugem delu pa osvetli posamezne zanimive in povedne drobce iz zgodovine kmetijstva, ki vsak s svojega zornega kota pričajo o konkretnih zgodbah modernizacije na vasi.

V prvem delu se tako sprehodimo skozi sodobno kmečko in kmetijsko zgodovino do druge svetovne vojne, spoznamo kmečko gospodarstvo v času obeh svetovnih vojn in kmečko realnost v socialistični Jugoslaviji.

Modernizacijske procese v drugi polovici 19. stoletja in prvih desetletjih 20. stoletja so ovirale zlasti strukturne težave slovenskega kmetijstva, kot so razdrobljena posestna struktura, nizka produktivnost in nizki donosi, ki so se skupaj izražali v agrarni prenaseljenosti. Temu Lazarevič dodaja še prikrito brezposelnost oziroma podzaposlenost na podeželju, ki je bila zlasti pereča na majhnih kmetijah in v zimskem času. Ljudje so stisko agrarne prenaseljenosti lajšali z izseljevanjem, mezdnim delom, zaposlitvami izven kmetijstva, zniževanjem natalitete, zmanjševanjem števila domačih živali, rastjo obsega obdelovalnih površin, rastjo produktivnosti in kmečko obrtjo.

Pri tem je bila eden glavnih načinov pridobivanja dodatnih sredstev, s katerimi so kmetje lahko vlagali v dvig življenjske ravni, investicije ali boljše gospodarjenje z obstoječimi viri dohodkov, diverzifikacija dohodka oziroma t. i. integrirana kmečka ekonomija. Ta je predvsem v kombinaciji z izobrazbo, delitvijo dela, sposobnostjo ipd. omogočala vključitev v »denarno gospodarstvo«. Lazarevič ob tem opozarja še na en zanimiv vidik – v teh procesih so imele ključno vlogo ženske. Kot zapiše, so sodobniki ocenjevali, da je bil delež žensk tako v domačih obrteh kot v najemniškem delu prevladujoč. To pa ni igralo pomembne vloge le na področju pridobivanja dodatnih virov zaslužka – bodisi za golo preživetje bodisi pri vstopanju v procese modernizacije –, pač pa je spreminjalo tudi percepcijo ekonomske vrednosti ženskega dela ter tako posredno vplivalo na emancipacijo žensk znotraj družine in družbe.

V naslednjih dveh poglavjih prvega dela Lazarevič dodatno osvetli še dva pomembna vidika iz zgodovine kmetijstva in življenja kmetov pred drugo svetovno vojno: kmečke dolgove ter karakteristike kmečkih skupnosti.

Bralcem predstavi svež pogled na kmečko zadolževanje, kot ga prinašajo tudi Panjek, Larson in Mocarelli. Lazarevič poudarja, da je šlo pri zadolževanju v pomembnem deležu za »ekonomsko integracijo slovenskega prostora v globalni ekonomski prostor druge polovice 19. stoletja in za procese ekonomske in socialne modernizacije v kmetijstvu«, kmetje pa »so bili v tem procesu aktivni akterji in ne pasivni opazovalci, kakor jih slika večina starejše literature«. Za nujno potrebno ekonomsko modernizacijo (prilagajanje tehnološkemu napredku) so namreč potrebovali na eni strani znan-

je, na drugi strani pa finančna sredstva za potrebne investicije. Enako so bila finančna sredstva potrebna za njihovo socialno modernizacijo (posodabljanje življenjskega sloga, ki je postajal vse bližji meščanskemu idealu). Hkrati je to pomenilo tudi korak k njihovi politični in družbeni integraciji, ki jo je spodbujalo nacionalno gibanje. Lazarević trditve podkrepi s podatkom, da so največji delež dolgov predstavljali dolgovi srednje velikih kmetij. Te so se zadolževale pod ugodnejšimi pogoji ter tako za pokrivanje deficita kot tudi za investicije – v nasprotju z malimi kmetijami, ki so se večkrat zadolževale le za golo preživetje in pod slabšimi pogoji. Večja ko je bila kmetija, večja je bila verjetnost, da je bilo zadolževanje namenjeno investicijam v modernizacijo ali širitev kmetije.

Glede karakteristik bivanja v vaških kmečkih skupnostih avtor poudari na eni strani solidarnost in medsebojno pomoč, na drugi strani pa zahtevo po podrejanju pravilom skupnosti in breme nesoglasij. Pri tem je bil eden bistvenih kohezivnih elementov takih lokalnih skupnosti socialna pravičnost, regulacija družbenega življenja pa je potekala na osnovi tradicionalnih norm in zunaj tržnih mehanizmov. Strukturni napredek se v teh primerih kaže v načinu razreševanja konfliktov in se hkrati v konfliktih tudi oblikuje. Lazarević nato (spet v luči procesov ekonomske in socialne modernizacije) predstavi tri konkretne primere takšnih vaških konfliktov in iskanje rešitev, ki niha med tradicionalnim in modernim: konflikt zaradi privatizacije javne dobrine, konflikt med delom (hlapci, dekle, viničarji ipd.) in kapitalom (kmet/kmetija, ki je poljedelskega delavca »najemal/a«) ter zadružništvo. Slednje je na eni strani kmetom omogočalo vstop v kapitalistične odnose, na drugi strani pa jih je zamejevalo v okviru pravil delovanja zadruga in zlasti v majhnih vaških zadrugah vzpostavljalo dodaten družbeni nadzor nad njimi.

Lazarević ne izpusti niti vojnega časa, ko se je kmečko gospodarstvo moralo prilagoditi izrednim razmeram. Namesto makroperspektive, ki je v strokovni literaturi, kot pojasnjuje avtor, že dobro opisana, se je odločil predstaviti človeško izkušnjo. V ta namen obravnava dva zanimiva dnevnikarja. Prvega je med obema vojnama pisal krajevni duhovnik iz vasi Črniče na skrajnem zahodnem delu Slovenije, drugega pa kmet Ivan Puntar, ki je vodil večjo kmetijo na Rakeku, nanaša pa se na čas druge svetovne vojne do leta 1943. Dnevnikarja pričata predvsem o zmožnosti kmečkega ekonomskega in socialnega prilagajanja spremenjenim in spremenljivim razmeram.

Poglavje s pomenljivim naslovom Novo štetje nas popelje v čas po drugi svetovni vojni. Avtor ga začne z opazko, da se je v raziskavah javnega mnenja v obdobju druge jugoslovanske države jasno pokazalo, da je v slovenski družbi kmečki poklic veljal za enega manj uglednih, udejstvovanje hkrati v kmetijskih in nekmetijskih dejavnostih (t. i. polkmetje) pa je veljalo za neučinkovito. Lazarević to pripíše vrsti dejavnikov, med njimi tudi kmetijski politiki v času komunizma.

Ta se je začela s takojšnjo odpravo predvojnih bank in zadrug, ki so skrbele za kreditiranje kmetijstva, zadružništva in kmetijsko-pospeševalne službe. Uvedene relativne cene so bile še bolj v škodo kmetijstva kot pred vojno. Sledil je odpis kmečkih dolgov, ki ni bil za vse enak, nato pa agrarna reforma in kolonizacija, s čimer se je

posestna struktura še bolj razdrobila. Agrarna reforma je imela želen politični učinek med prebivalstvom, ki jo je v večinskem delu podpiralo, vendar pa je hkrati z drugimi ukrepi pomenila popolno onemogočenje zasebnega kmetijstva. Kmetje so lahko pridelali le še za lastno preživetje in nakup najnujnejših potrošniških dobrin. Kmetijstvo kot celota je nazadovalo, saj novooblikovana državna in združna kmetijska podjetja niso prinesla zelenega ekonomskega učinka. Kmalu je zato kljub regulirani/ racionirani oskrbi začela oskrba s hrano zaostajati za potrebami. To je bila, kot zapiše avtor, neposredna posledica agrarne reforme. Odgovor oblasti je bila večja represija – politika obveznega odkupa in oddaje pridelkov in živine ter še večje razprtje škarij cen v škodo kmetijstva. Tako se je, kot zapiše Lazarevič, akumulacija kapitala za financiranje industrializacije zagotovila na račun kmetov in njihove življenjske ravni. Prihajalo je tudi do neposrednega nasilja in sodnega preganjanja kmetov ob upiranju obvezni oddaji pridelkov. Ker je večina kmetijskih pridelkov kljub državnim posestvom še vedno izvirala iz zasebnega kmetijstva, so oblasti socialističnemu konceptu prilagodile združništvo. Zadruge so bile v tem konceptu še vedno podrejene trgovini v razmerah načrtovane oskrbe prebivalstva in so bile, kot zapiše avtor, »bolj ali manj prostovoljne«. Bile so produkt prevlade ideje o postopni poti h kolektivizaciji vasi.

Nato pa se je v letu 1949 pristop spremenil in ukazana je bila hitrejša kolektivizacija. To je pomenilo še hitrejšo ustanavljanje zadrug, v katere pa so kmetje zdaj morali vložiti vsa svoja produkcijska sredstva. Vstop v takšno zadrugo je pomenil praktično popolno nacionalizacijo premoženja kmeta, ki je bil nato za skromno plačilo dolžen obdelovati nekoč svojo, zdaj pa združno zemljo. Kmetje so se kljub raznovrstnim pritiskom vstopu v zadruge na vse načine upirali. Za oviranje graditve socializma na vasi in upiranje vstopu v zadruge so bile zagrožene kazni s prisilnim delom, zaplembo premoženja ipd., med dejansko obtoženimi in obsojenimi pa so prevladovali srednji in veliki kmetje. Očitno je bil torej politični moment kaznovanja. Leta 1951 je bilo v Sloveniji v zadruge vključenih le pet odstotkov kmečkega prebivalstva. Tega leta so kampanjo »zamrznili«, čez dve leti pa jo tudi opustili. Kmetje so iz obdelovalnih zadrug množično izstopili.

Oblasti so se po tem odločile za bolj pragmatičen pristop »socialistične kooperacije« in v ospredje je stopilo priznavanje ekonomskega interesa kmetov ter potenciala zasebnega kmetijstva. Sledila je nova agrarna reforma, s katero so zagotovili zemljo za državna kmetijska podjetja, zasebni kmetje pa naj bi bili v socialistično združništvo vključeni preko prenovljenih zadrug. Povečale so se investicije v kmetijstvo, zadruge pa so se spremenile v nekakšna socialistična podjetja, ki so bila kmetom (katerim je bila zdaj kljub vključitvi v zadrugo dovoljena zasebna lastnina) v pomoč pri zagotavljanju mehanizacije, reprodukcijskega materiala, izobraževanja in pri kreditiranju. Kmetje so se v zameno obvezali, da bodo zadrugi prodali del svojih pridelkov. Proizvodnja je pričela naraščati, kmetje pa so se v te vrste odnosov prostovoljno vključevali. Od srede šestdesetih let dalje je pomen zasebnega kmetijstva začel upadati, povečeval pa se je ekonomski pomen državnih kmetijskih podjetij. Zaposlovanje kmečkega prebivalstva v industriji in selitve v mesta so od šestdesetih let dalje spreminjali social-

ni pomen kmetov, hkrati pa se je izgubljala tudi ideološka rigidnost v odnosu do njih. Od leta 1967 so lahko tudi zasebni kmetje prosto kupovali kmetijske stroje, leta 1974 je bila v ustavi predvidena možnost zakupa zemlje. Spreminjala so se tudi cenovna razmerja med kmetijskimi in industrijskimi proizvodi ter davčne obremenitve kmetov. Vse to je ponovno krepilo podjetniškega duha na podeželju. Hkrati s tem so bili kmetje postopno vključeni tudi v socialna zavarovanja – zdravstveno, pokojninsko in invalidsko zavarovanje je bilo od leta 1965 dostopno kmetom, vključenim v zadrugo, od leta 1979 pa vsem kmetom.

Drugi del monografije *Delo in zemlja* prinese štiri izbrana poglavja iz zgodovine kmečkega sveta, ki pričajo o procesih modernizacije.

Prvo opisuje izobraževanje kmečkega prebivalstva kot enega od stebrov uspešnega gospodarjenja, inovativnosti in napredka. Možnosti pridobivanja strokovne kmetijske izobrazbe so se od sredine 19. stoletja močno povečale, kljub temu pa je dejansko pridobivanje tovrstne izobrazbe napredovalo le počasi (še med obema vojnama ni zajelo večine kmečkega prebivalstva). Za dvig kmetijske izobrazbe so bili na voljo kmetijske šole (ki naj bi izšolale kmetijske strokovnjake, ti pa naj bi nadalje izobraževali kmete), nadaljevalne kmetijske in gospodinjske šole, različni tečaji, društva in zadruge ter tisk, namenjen kmetom. Ti so širili znanje o izboljšavah v kmetijstvu in imeli ogromen vpliv na postopno gospodarsko in socialno modernizacijo podeželja. Lazarevič ob tem ocenjuje, da je bilo izobraževanje ne le pomembno, pač pa temeljno gibalo gospodarske in socialne modernizacije podeželja.

Drugo poglavje predstavlja uvajanje novih poljedelskih kultur in kot agens spreminjanja strukture poljščin predstavlja koruzo. Koruza se je pri nas dokončno uveljavila do sredine 19. stoletja, nato pa se je postopno širila. Po pomenu v prehrani prebivalstva se razen v zahodnih predelih Slovenije ni mogla kosati s krompirjem in je bila dopolnjujoče živilo, ki pa je kljub temu prebivalstvo, zlasti revnejše, občasno reševalo lakote (slaba krompirjeva letina ipd.). Zahtevala je več dela kot nekatere druge rastline, je pa bogato obrodila in precej hitro zorela. Prav njena produktivnost je bila, kot zapiše Lazarevič, razlog, da je počasi izrinjala proso, piro, lečo in ajdo. Avtor v poglavju predstavi celoten proces uveljavljanja koruze in dejavnike, ki so vplivali nanj – in tako na konkretnem primeru osvetli kompleksnost modernizacijskih procesov.

V tretjem poglavju drugega dela knjige se srečamo z razvojem živilske industrije v obdobju od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne in znotraj te mlekarstva. Pri tem sta bili pomembni dve gibalni – podjetniške pobude posameznikov in pa zadružništvo. S slednjim so množice kmetov dobile priložnost za skupni nastop na trgu in s tem za uspešno vključevanje v kapitalistično ekonomijo. Tako je bilo tudi pri mlekarski industriji, kjer je vodilni delež pripadal zadružnemu sektorju. Pri tem so svojo vlogo igrale živinorejske zadruge, ki so pripomogle k večji mlečnosti krav in boljši kakovosti mleka, mlekarske, ki so se ukvarjale s predelavo mleka v mlečne izdelke, ne nazadnje pa tudi kreditne zadruge, ki so članom odpirale možnosti investicij v modernizacijo. Začetniki mlekarskega zadružništva so se srečevali s številnimi težavami, kot so bile nihajoča kakovost mleka, sezonski viški mleka, skromna tehnološ-

ka opremljenost, pomanjkljivo znanje in pomanjkanje kapitala. Avtor poudari, da so številne združne pobude nato iz negotovih začetkov prerasle v pomembna podjetja, nekatere med njimi pa tudi ne. Predstavi tudi primere tako enim kot drugim ter zgodbo prve mlekarske šole na Vrhniki in mlekarske šole v Škofji Loki.

Zadnje poglavje v knjigi predstavi odziv vinogradništva na pojav peronospore in trtne uši, ki sta se po slovenskih vinogradih začeli širiti od osemdesetih let 19. stoletja dalje. Zlasti trtna uš je vinograde močno prizadela in zahtevala drugačne pristope, kot so jih bili pridelovalci dotlej vajeni. Treba se je bilo prilagoditi novi stvarnosti, za kar pa je bilo nujno razpolagati z znanjem in s potrebnimi finančnimi sredstvi. Na eni strani je tako pojav peronospore in trtne uši spreminjal načine dela v vinogradu, v reševanje vinogradništva se je aktivno vključevala tudi država, na drugi strani pa je rezultiral v razraščanju samorodnic in manj zahtevnih trtnih vrst.

Monografija Žarka Lazarevića *Delo in zemlja* bralcu prinaša zaokrožen pregled pol-drugega stoletja zgodovine kmetijstva in življenja na kmetih. Na eni strani sledi dolgoročni trendom in procesom, na drugi pa osvetli posamezna poglavja iz kmečkega sveta. Je zanimiv in berljiv, nikakor ne suhoparen kronološki pregled obravnavane tematike.

Janja Sedlaček

Ivan Smiljanić, ur., **Sočutje in stigma: Družbene razlike in revščina v slovenski novejši zgodovini.**

Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022, 261 str.

Zbornik *Sočutje in stigma: družbene razlike in revščina v slovenski novejši zgodovini* je del zbirke *Vpogledi* Inštituta za novejšo zgodovino. Prinaša devet raznolikih znanstvenih prispevkov na temo revščine, njenih pojavnih oblik, vzrokov in posledic ter odnosa družbe in države do omenjenega fenomena, en prispevek pa kot antipod revščini obravnava najpremožnejši ljubljanski meščanski sloj v začetku 20. stoletja. Prispevki, predstavljeni novembra 2021 na znanstvenem simpoziju o družbenih razlikah in revščini, so zdaj pred nami tudi v pisni obliki.

V zborniku Branka Grošelj najprej predstavi odnos družbe do ene najrevnejših družbenih skupin – beračev in potepuhov – od konca 19. stoletja do leta 1940. Avtorica uvodoma poudari, da je prišlo ob koncu 19. stoletja, še zlasti pa po prvi svetovni vojni do spremenjenega odnosa do revščine, ki se je na eni strani kazal v premiku od individualne krivde h kolektivni krivdi (ne cele družbe, pač pa sloja beračev in potepuhov),